

Czinke Zsolt¹:

A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház iskolaügyi sérelmei az 1920-as években

Bevezetés

Az iskolák általános helyzete

Azt a nagyon fontos tény, hogy az iskolák mind az egyetemes, mind a felvidéki magyar kultúra elengedhetetlen részei, a református egyház nem feledte. Mi sem bizonyíthatná ezt jobban, mint azok a Trianon utáni nehéz évek, melyeket az állandó sérelmek és az elnemzetieltetés folyamatai fémjeleztek, s melyekben e nehézségek ellenére is igyekeztek az iskolákat – vagy, ahogy akkor nevezték: az egyház „veteményes kertjeit” – megtartani. Ezekről a küzdelmekről tanúskodnak azok az egyházmegyei-, egyházkerületi-, illetve egyetemes konventi jegyzőkönyvek.

Hogy mennyire fontosak voltak az iskolák, azt tükrözi Réz László lelképásztornak a Református Egyház és Iskola c. hivatalos lapban 1922. szeptember 3-án megjelent írása az iskolák hivatásáról: „*Mint bármely nemzeti állam s bármely nemzetiségű társadalmi alakulat életműködésére – úgy magyar kálvinista egyházunk életére nézve is éppoly fontos szerv az iskola, mint életünkre nézve a szív.*”²

Az ilyen világos és érthető gondolkodásmód következménye az, hogy a református egyház az új állam keretein belül is megpróbálja megtartani, kiépíteni iskolarendszerét, illetve struktúráját. Már az egyházszerkezés kezdeti időszakában sem mellőzték az oktatás kérdését, hisz mind a köztársaság elnökéhez, mind a miniszterelnökhöz intézett 1920. szeptember 8-án keltezett memorandumokban hangsúlyosan kifejeződnek az iskolákkal kapcsolatos álláspontok, ahogy

azt már az előző fejezetben is említettük. Azonban nemcsak általános állásfoglalások, illetve megfogalmazások történtek, hanem konkrét tettek is. Ilyen volt az is, amikor az 1922. évi május 17–18-ai egyetemes konventi ülésen Pozsonyban a különböző egyházi bizottságok között szinte elsőként Tanügyi Bizottságot választ az egyház vezetése, tanügyi előadóval Sörös Béla személyében.

A jegyzőkönyveket olvasva, kronológiai sorrendben végigtekintethetők az oktatás kérdésével foglalkozó nyilatkozatok. Amikor felvetődik az iskolák államosításának kérdése, Pálóczi Czinke István, az Egyetemes Konvent lelkészi elnöke az 1922. évi jelentésében úgy reagál, hogy „*iskolája nélkül a református egyház meghal. Mert iskola és egyház olyan egymáshoz nőtt ikertestvérek, amelyek közül ha az egyiket leoperálják a másik testéről: az menthetetlenül elvérzik.*”³

Az Egyetemes Konvent az iskolákat az egyház szerves részeként kívánta megtartani – anyanyelvi szinten, minden ingó és ingatlan vagyonával egyetemben, ehhez tántoríthatatlanul ragaszkodott is.⁴

Az állam közben újabb és újabb törvényeket hozott, melyekhez alkalmazkodnia kellett az egyháznak, ha fenn akarta tartani iskolarendszerét, ami nyilvánvalóan nem lehetett kétség tárgya. Ilyen volt az a nyomás, amely a népiskolákat nyolcosztályossá változtatta, a gyerekek iskolaköteles korát pedig tizenöt éves korminimumban határozta meg. Azonban ennél is nagyobb volt az a nyomás, amely az elnemzetieltetés területén volt tapasztalható. A kormány által kiadott hivatalos statisztika szerint az 1922/23-as iskolaévben 195 református iskola közül 25 szlováknak, 2 iskola pedig szlovák-magyar-nak volt minősítve az Abaúji-, Felső-zempléni- és Ungi egyházmegyék területén, holott ez messzemenően eltért a valóságtól.⁵

Mindezek ellenére az oktatás tovább folyt. Tantervek születtek, melyeket elfogadás végett mindig megküldtek a minisztériumba is az

¹ Mgr. CZINKE Zsolt református lelképásztor, a Selye János Egyetem Református Teológiai Karának PhD. hallgatója, a Calvin J. Teológiai Akadémia könyvtárosa. E-mail: czinke@refteologia.sk

² REI 1922/II. évf. 36. sz. 1. p.

³ A SZREEK 1923. április 25–26-án tartott ülésének Jk 8. p.

⁴ Ehhez törvényekben lefektetett joga is volt, ahogy azt Šimkovič egyházi referens is írja az 1904/1. számú levelében: „*az iskolaügyi téren minden nemzetnek biztosítva van az anyanyelvi oktatás.*” Vö. i. m. 22. p., ill. A SZKREEK Kassán 1924. január 8-án tartott ülésének Jk 28–29. p.

⁵ A SZREEK i. m. 36. p.

egyház vezetői, s ezek sajnos évek múltán sem nyertek jóváhagyást, így lezáratlan ügyek maradtak.⁶ Az egyház végig ragaszkodott ahhoz, hogy ne az állam által ráerőszakolt módszerek és eszközök segítségével történjék az iskolákban az oktatás, hanem évszázados tradíciókhoz méltóan evangéliumi alapon, saját tankönyvekből oktathassák a felnövekvő nemzedéket.

Időközben felvetődik a tanítóhiány kérdése, így egy református tanítóképző felállításának igénye is. A saját tanítóképzéshez is elejétől fogva ragaszkodtak, mert ahogy valották: *„fenyegető veszedelmek elhárítása csak egy hazafias érzés, hűség és kálvini gondolkodásnak tanítóságunkban való fejlesztése által érhető el.”*⁷

E valóban súlyos problémák közepette talán mégis azok a legnagyobb gondok, amelyek belülről bomlasztják az egyházat, s veszélyeztetik jövőjét. Ilyen volt – a több helyen máig megmaradt – ún. egykézés, s a magyar anyanyelvű gyerekek szlovák iskolába járatása.

A statisztikai adatokat szemlélve óriási veszedelemre bukkanunk. Ha megnézzük, hány magyar anyanyelvű gyerek járt nem magyar tananyelvű iskolába, akkor elretentő növekedést látunk. Az 1932/33-as iskolaévben⁸ az ilyen gyermekek száma 493, a következő évi tanügyi jelentés azonban már több mint a duplájáról⁹ 1097-ről, s az 1935/36-os jelentés¹⁰ pedig 2115 ilyen gyermekről számol be. Ezzel fennállt a veszélye annak, hogy ezek a gyermekek végleg elvesznek előbb a magyarság, majd az egyház számára is.

Még elretentőbb ez akkor, ha azt is hozzávesszük, hogy pl. Kárpátalján az 1933/34-es iskolaévben 497 magyar gyermek kizárólag csak cirill betűs írást és olvasást tanult.¹¹ Ennek a fokozatos asszimilációs folyamatnak megakadályozására született meg az 1934-es 20/2.-X. számú határozat, melyet később többször is megerősítettek, s mely a tanítók, lelkészek és szülők figyelmét egyaránt felhívja, hogy

⁶ A SzKREK Kassán 1927. november 22-én tartott rendes ülésének Jk 76–77. p.

⁷ A SzKREK Kassán 1935. május hó 23-án tartott rendes ülésének Jk 34. p.

⁸ A SzKREK Losoncon 1934. június 27-én tartott rendes ülésének Jk 27. p.

⁹ A SzKREK Kassán 1935. május 23-án tartott rendes ülésének Jk 35. p.

¹⁰ A SzKREEK Komáromban 1937. április 14-én tartott rendes ülésének Jk 61. p.

¹¹ A SzKREK i. m. 35. p.

tegyenek az asszimiláció ellen valamit, ha kell (és nincs más lehetőség), akkor magánúton oktassák gyermekeiket magyar nyelvre.¹²

A helytállás ezekben a nehéz időkben is meghozta gyümölcsét. Bár az 1933/34-es évre vonatkozó tanügyi jelentés említi, hogy a Tiszáninneni Egyházkerületben egy, a Kárpátaljai Egyházkerületben pedig három református iskola csukta be kapuit, a helyzet mégsem volt reménytelennek mondható, hisz ugyanez a jelentés számolt be arról is, hogy a Dunáninneni Egyházkerületben négy, a másik kettőben pedig két-két új osztállyal szaporodtak az iskolák.¹³ Ez az örömteli tény hosszú távon is kimutatható, mert ha azt vesszük, hogy az 1926-os iskolaévben 326 tanteremben 322 tanítóval, tíz évre rá az 1935/36-os tanévben pedig 396 tanteremben 396 tanítóval folyt az egyházban az oktatás,¹⁴ akkor valóban elmondható, hogy a református egyház a legnehezebb időkben is meg tudta őrizni Istentől kapott hivatását, dacolva a rákényszerített új államrenddel, törvényekkel.

Ennek az áldozatkészségnek köszönhetően volt elmondható 1935-ben, hogy *„...ezer gonddal súlyosbított időkben anyaszentegyházunk veteményes kertjei: iskoláink épségben állnak az ősi fundamentumokon s dacolva a megpróbáltatásokkal, iparkodnak az elvetett mustármagvakból olyan terebélyes fákat nevelni, amelyek árnyékában a rendíthetetlen, Istenben vetett hit s a Krisztusi szeretet találhatnak meleg otthonra!”*¹⁵

Az egyházi vezetők s a tanítók hivatástudata töretlen volt, s jól tudták, mi a református iskolák és a gyermeknevelés fő feladata, amint azt meg is fogalmazták az 1935-ben megjelent református népiskolai rendtartásban: *„a református népiskola feladata jó erkölcsű és vallásos egyháztagok, értelmes, munkaszerető honpolgárok nevelése.”*¹⁶ Nagy hangsúlyt fektettek a nem református iskolákba, és a középiskolákba járó gyermekek hitoktatására is; ahol igény volt rá, ott külön foglalkoztak az ilyen iskolákba járó református gyerekekkel.

¹² I. m. 38–39. p.

¹³ I. m. 33. p.

¹⁴ Vö. A SzKREK Kassán 1927. november 22-én tartott rendes ülésének Jk 140. p., ill. A SzKREEK Komáromban 1937. április 14-én tartott rendes ülésének Jk 118. p.

¹⁵ A SzKREK Kassán 1935. május 23-án tartott rendes ülésének Jk 31. p.

¹⁶ A SzKREK Kassán 1935. május 23-án tartott rendes ülésének Jk, II. Függelék III. p.

Azonban ahhoz, hogy ténylegesen reális képet kapjunk a református egyház iskolapolitikájáról, ezek mellett a valóban pozitív viszonyulások és tettek mellett látnunk kell azokat a negatívumokat, belső feszültségeket is, melyek ott voltak az egyház életében. Ilyen volt a lelkészek és tanítók egymáshoz való viszonya, amelyet 1926. május 26-án a Kassán tartott országos lelkésztestületi gyűlésen elemeztek. Felvetődnek olyan – főleg emberi gyarlóságból eredő – kérdések, hogy a tanítók és a lelkészek mellérendeltek-e, vagy alárendeltek-e hivatásuknál fogva. Volt több olyan eset, hogy világi bíróságoknak kellett döntenük tanító és lelkész becsületsértési ügyében.¹⁷

Az is elgondolkodtató kérdés, melyet a Református Egyház és Iskola 1937. szeptember 4-én megjelent számában tesz fel az egyik cikk írója. Arról a megrendítő és elszomorító tapasztalatáról számolt be, hogy a Komáromi Református Tanítóképző felvételi vizsgáján az ifjak az énekpróbák alkalmával a legismertebb énekeket sem tudták énekelni.¹⁸

Az iskolaügyet ért sérelmek

Az új csehszlovák állam törvényei sok esetben figyelmen kívül hagyták mind az elődállam, az Osztrák-Magyar Monarchia, mind a református egyház több évszázadon át kialakult törvényeit, így számos sérelemre adtak okot.

Boross Kálmán a már említett (1926. május 26-án tartott) országos lelkésztestületi gyűlésen megtartott beszámolójában hívja fel a figyelmet arra, hogy áttanulmányozva a Csehszlovák Tanügyi Törvé-

¹⁷ Pl. „a komáromi járásbíró mondta március közepén, hogy az idén hat becsületsértési és rágalmozási tárgyalás volt előtte, tanító és lelkész állottak egymással szemben.” REI 1926/VI. évf. 27. sz. 5–6. p.

¹⁸ Így vetődnek fel olyan gondolatok és kérdések, mint: „...úgy tetszik, mintha református iskoláink nagyon is sokat veszítettek volna a református jellegükből...mintha kiszorult volna a Biblia, a zsoltáros könyv igen sok-sok iskolánkból...Milyen volt az az iskolai tanítás, amely őket így bocsájtotta ki? Ha azokban az iskolákban és családokban igazán református szellem uralkodott volna, megtörténhetett volna-e ez?” A SzKREK Kassán 1936. október 15-én tartott rendes ülésének Jk 61. p.

nyek és Rendeletek Gyűjteményét, hiába keresett olyan fontos, ősi jogokat biztosító törvényekre való hivatkozást, mint az 1848. évi XX.; az 1868. évi XXX.; vagy az 1907. évi XXVII. törvénycikkek.¹⁹

Tehát ez az új, magát demokratikusnak tituláló állam a régi törvényeket figyelmen kívül hagyta. Ugyanezt tette az immár újonnan alakult Szlovenszkói és Kárpátaljai Egyetemes Református Egyház törvényeivel is. Az 1923. június 17-e és 25-e között megtartott Törvényhozó Zsinat által megalkotott egyházi törvényeket sem ismerte el, ellenben újakat alkotott, az egyház autonómiáját figyelmen kívül hagyva. Ilyen volt pl. az 1920. évi 292. sz. törvény, amelynek 1.§-a kimondja: „Az egész nevelés és oktatásügy legfelsőbb igazgatása és felügyelete az államot illette meg”. Majd ez a törvény szól a kisebbségi iskolákról is, de ezek nem a magyar vagy a német lakosság iskolái, hanem a közjük telepített csehszlovákoknak saját anyanyelvű tanításáról való állami gondoskodás.²⁰

Hasonló törvényként jött ki az 1922. évi 226. sz. ún. Kisiskolai törvény is, mely a 3. §-ban a hittanoktatás mikéntjét kívánta megszabni:

- „1. A hittan tanításának ellátása és az e felett való felügyelet az egyházi hatóságokat illeti meg, az állami legfőbb felügyelési és igazgatási jog fenntartásával.
2. A hittan minden osztályban heti 2-2 órában tanítandó. Anyagának terjedelmét és elosztását az egyházi hatóságok állapítják meg.
3. A hitoktatók kötelesek az iskolaügyi hatóságok rendelkezéseit betartani.
4. Az egyházi hatóságoknak a hittan tanításra és a vallási gyakorlatokra vonatkozó rendelkezései az iskola vezetőjének Szlovenszkóban a tanfelügyelő útján tudomására adandók. Az általános iskolai renddel össze nem egyeztethető rendelkezések nem adandók tudomásul...”²¹

¹⁹ REI 1926/VI. évf. 26. sz. 2–3. p.

²⁰ I. h.

²¹ I. h.

A csehszlovák állam ezzel jogi vákuumot teremtett. Hatalmat adott állami tisztségviselők, tanfelügyelők kezébe, akik sok esetben vissza is éltek ezzel, megsértve az egyház évszázados autonómiáját.

A Gömői egyházmegyéből már 1920-ban érkezik tanfelügyelői túlkapásról jelentés. Például a rozsnyói tanfelügyelő a kövecsesi református iskolában tett látogatásakor hiányolta a köztársasági elnök arcképét és a kétnyelvű bélyegzőt, arra hivatkozva, hogy ő azt már kötelezően elrendelte. Ekkor a tanító felvilágosította, hogy egyházi törvényeink értelmében csak olyan utasításokat hajtanak végre, melyek egyházi többségtől jönnek, s mivel idáig onnan ilyen nem érkezett, így nem tartották azt szükségesnek. A tanfelügyelő a tanítót megfenyegetve távozott, majd államsegélyét táviratilag letiltatta az adóhivatalnál.²²

Az 1921. évi Egyetemes Konvent ülésén már olyan sérelmek is elhangzanak, hogy „*az iskolaügyi referátus magyar nyelvű iskoláknak illetőleg tanítóinknak szlovák- vagy csehnyelvű tanügyi lapokat küld, azok előfizetési árát megköveteli, sőt a lapot el nem fogadókkal vagy azok előfizetési díját megtagadókkal szemben megtorló intézkedéseket használ.*” Vagy a kétnyelvű bélyegzők hiánya miatt a tanítóktól megvonta az állami segélyt.²³ Az Egyetemes Konvent az egyházi bélyegzők mellett külön iskolai bélyegzők használatát feleslegesnek tartja, de azért, hogy a tanítók emiatt kárt ne szenvedjenek, elrendeli az iskolai kétnyelvű bélyegzők használatát.²⁴

Figyelemre méltó az iskolai referátus (Školský referát) 1921. február 22-én 9281/Iai. sz. a) rendeletének 4. pontja, mely a vallásoktatók bérét megalázóan kis összegben állapítja meg. Ezért az Egyetemes Konvent e sérelem orvoslása végett a minisztériumhoz fordul.²⁵

Azt, hogy az egyházi sérelmek száma egyre csak szaporodik, nyilvánvalóan mutatják a konventi jegyzőkönyvek is, amelyeknek ezek

²² A SzTIREK 1920. december 21-én, Kassán tartott közgyűlésének Jk 22–23. p.

²³ A SzREEK Rimaszombatban 1921. július 3-án tartott ülésének Jk 9. p.

²⁴ I. h.

²⁵ Válasz évekkel később sem érkezik. Vö. A SzREEK Losoncon 1923. április 25–26-án tartott ülésének Jk 45. p., ill. A SzKREEK Kassán 1924. január 8-án tartott ülésének Jk 23. p.

kel a kérdésekkel foglalkozó pontjai az évek folyamán egyre terjedelmesebbek.

Az 1922. évi konventi jelentés azzal a megállapítással kezd beszélni a sérelmekről, hogy a kormány úgy kezeli iskoláikat, mintha azok nem is a református egyház iskolái lennének:

– Megszabják a tanrendet és a tantervet.

– Meghatározzák, hogy melyik tankönyv használható, és melyik nem. (Pl. az Iskolaügyi Minisztérium hivatalában keltezett 27. 788/I-1 ai 1922. sz. levél betiltja Fülöp József és Harák Béla Fohászok és imák c. könyvét azzal az indokkal, hogy tartalma nem egyezik meg az új politikai-geográfiai változásokkal, melyek az új államrenddel keletkeztek.²⁶

– A tanítókat megfenyegetik, hogy magyar érzelmeik miatt nyugdíjazják őket, vagy megvonják az államsegélyüket.

– Vegyes nyelvű területen, de magyar tannyelvű iskolákban követelik a szlovák nyelv tanítását, ellenkező esetben szintügy visszatartják az államsegélyt.²⁷

– A tanfelügyelők nem az iskolaszékeket, hanem közvetlen a tanítókat keresik fel, pedig minden helyi iskolát érintő ügyben először az iskolaszék az illetékes.

– Szlovák nyelven követelik a levelezést.²⁸

²⁶ SzTIREK Püspöki Hivatal 735/922 sz. levele, SRK-TGY-L PF-1

²⁷ Pl. a magyarsági egyházközösség panaszolja, hogy a tanfelügyelő megjelenve a helyi iskolában, megállapította, hogy a gyerekek az egyes szavakat megértik szlovákul, ezért elrendelte az iskolában a szlovák nyelvű tanítást. A gyülekezet presbitériuma erre tiltakozását fejezte ki, hangsúlyozva, hogy a gyülekezet tagjai magyarok, s 400 éve mind az istentisztelet, mind a tanítás magyarul folyik. A SzREEK Pozsonyban 1922. május 17–18-án tartott ülésének Jk 28. p.

²⁸ Ezért 1922. május 17-i keltezéssel az Egyetemes Konvent levelet ír a kormányhoz, mely többek között leszögezi: „*Református egyházunk népe az állam iránti hűségben növekedett föl, ennek folytán ezen új államának a nyelvét is a legnagyobb tiszteletben tartja, de viszont mindig szigorúan ragaszkodott azon jogaihoz, melyeket számára e tekintetben az állami törvények biztosítottak és biztosítanak. Márpedig ha egyetemes egyházunk 98%-ában magyar, lehetetlenségnek tartjuk, hogy ne e nagy többségnek, hanem a 2% nyelve vetessék figyelembe az állami hivatalok részéről történő levelezéseknél.*” i. m. 19–20. p.

– A tanítók ellen sokszor egyházi bíróságok mellőzésével indítanak fegyelmi eljárást, illetve törvénytelen úton fosztják meg őket állásuktól. (Pl. Kósik Ilona érsekkétyi tanítónőt az iskolai referátus rendeletére a párkányi járás főszolgabírája állásából bocsátotta el.)

– A hűségfogadalom ellenére is ideiglenes alkalmazottként bánik a kormány a tanítókkal. A fizetések elosztásában is megkülönböztetést alkalmaz. Míg egy állami tanító fizetése közel 8000 korona, addig a felekezeti iskolában tanítók esetében ez legfeljebb 2400 korona.²⁹

A rimaszombati Püspöki Hivatal 505/922 V/15. sz. levele pedig arról számol be, hogy a Köznevelési Minisztérium Referátusa fegyelmi vizsgálatot indít Gál István simonyi és Osváth György darnyai helyettes tanítók ellen, akik egy iskolai kirándulás alkalmával olyan tetteket követtek el, melyekkel ellenségeskedést szítottak a magyar és a csehszlovák nemzetiség között. Továbbá fegyelmi eljárást kezdeményez a rimaszombati tanfelügyelő Gál István helyettes tanító és Kovács Bertalan lelkész ellen, mert felszólítás ellenére sem távolították el az osztályból a magyar himnuszot tartalmazó táblát, sőt az 1921 júniusában megtartott vizsga alkalmával azt virágokkal díszítették fel. Egy 1922. május 18-án keltezett tanfelügyelői levél pedig már arról számol be, hogy a nevezett tanító az iskolában többé nem taníthat.³⁰

Hasonló eset történt Ruszkay István csizi tanítóval is, aki egy hit-tanvizsga után elénekeltette nemzeti imádságunkat, a magyar himnuszot, ezért fegyelmi vizsgálat indult ellene, s az államsegélyt is megvonták.³¹

Az Egyetemes Konvent az 1922-ben iskolákat ért sérelmek ügyében a prágai kormányhoz fordult, onnan azonban nem érkezett válasz – ellenben a sérelmek tovább szaporodtak. Ezért a Konvent megbízta Péter Mihály konventi jegyzőt, hogy a sérelmeket összefoglaló újabb memorandumot készítsen, melyben kifejezésre jut, hogy az 1790–91. évi XXVI. t. c. értelmében az iskolák mindenestül az egyház

²⁹ I. m. 11–13. p.

³⁰ Vö. SZTIREK Püspöki Hivatala 505/922. V/15. sz., valamint a Rimaszombati Tanfelügyelőség 1044/ai 1922. sz. levelei, SRK-TGY-L PF-1

³¹ SZTIREK Püspöki Hivatala 832/922. XI. 11. sz. levele, SRK-TGY-L PF-1

testéhez tartoznak, ezért az azokat ért sérelmek magát az egyházat érintik.

Az 1924. január 8-án, Kassán tartott Egyetemes Konventi ülés jegyzőkönyvéből tudjuk, hogy válasz erre a memorandumra sem érkezett, ellenben újabb és újabb sérelmekről számolnak be az egyházmegyék.

A Barsi egyházmegye például a következő panaszait terjeszti az Egyetemes Konvent elé:

– Az állami hatóságok az egyházi hatóságokat megkerülve érintkeznek az iskolaszékekkel.

– A honosítás elintézetlen ügye újabb problémát jelent a lelkészek és a tanítók számára. Emiatt pl. a farnadi és nagyölvédi tanítókat állásukból bocsátották el.

– Csak olyan tanítók kapnak államsegélyt, akiket pályázat útján választanak meg, holott ez ellenkezik egyházi törvényeinkkel.

– Az államhatóságok kötelezővé teszik az iskolai lapok előfizetését.³²

A zólyomi „Zsupáni Hivatal” is kötelezővé teszi az iskolák számára a vármegye hivatalos lapjának az előfizetését, mely az iskolaügyi vonatkozó rendeleteket is közöl. Csupán e tárgyban többször levélben fordul még a rimaszombati Püspöki Hivatalhoz is, hogy szándékának nyomatékot is adjon, hol kötelezővé téve, hol pedig az iskola saját érdekében ajánlva a lap előfizetését. Ezért Pálóczi Czinke István püspök körlevélben szól a református elemi iskolaszékekhez, hogy „...tegyék megfontolás tárgyává, vajjon a vármegyei hivatalos lapra elő nem fizetés nem járhat-e hátránnyal, esetleg komolyabb következményekkel az illető iskolára, illetve az iskolaszékekre nézve.”³³

Az Ungi egyházmegye azzal a panasszal fordult a Tiszáninneni egyházkerület közgyűléséhez, hogy a nagykaposi tanfelügyelő egy iskolalátogatás alkalmával Palló községben azt vetette fel, hogy az új iskolaévtől kezdve egyesítsen a református és a görög katolikus iskola a gyermekek vallására való tekintet nélkül úgy, hogy az egyik

³² Vö. A SZKREEK Kassán 1924. január 8-án tartott ülésének Jk 36. p.

³³ Vö. SZTIREK Püspöki Hivatalának 178/923, ill. 407/923 sz. levelei

iskolában az I–IV., a másikban pedig az V–VIII. osztályok legyenek. Ellenkező esetben a tanfelügyelő kilátásba helyezte az államsegélyek megvonását.³⁴

Az ilyen tanfelügyelői lépések, hivatali túlkapások máshol is tapasztalhatóak, mint pl. a tornaljai gyülekezet esetében, ahol a jolsvai tanfelügyelő azt javasolja, hogy a Tornalján lévő négy iskolát vonják össze.³⁵ A rimaszombati tanfelügyelő pedig az iskolálatogatások alkalmával csakis szlovák nyelvű jegyzőkönyveket vesz fel.³⁶

Sajnos, talán még ezeknél is súlyosabb és egyházi autonómiát sértőbb az Iskolai- és Nemzet-művelődésügyi Minisztérium Referátusának az az eljárása, mely Sörös Béla losonci lelkészt az iskolaszék elnöki tisztéből kívánta eltávolítani, ellenkező esetben a losonci református iskola bezárását helyezte kilátásba.³⁷

Nem kevésbé sértő az az Iskolai és Nemzet-művelődésügyi Minisztérium Referátusa által kiadott 104. sz. körlevél sem, mely takarékosági intézkedés címén a tanerők létszámának csökkentését rendeli el.³⁸

A református egyház vezetősége 1925. szeptember 8-án Losoncon tartott konventi ülésén foglalkozott ezzel az égető kérdéssel, s rögvest levélben adta meg válaszát, hangsúlyozva, hogy ennek eleget tenni nem képesek, ezért kéri a minisztert, hogy közbenjárására a törvényt változtassák meg, ill. helyezték hatályon kívül.³⁹

³⁴ Vö. A SzKREEK i. m. 29–30. p.

³⁵ I. h.

³⁶ A SzKREK Kassán 1931. március 18-án tartott rendes ülésének Jk 40. p.

³⁷ A lelkész, úgy is, mint az iskolaszék elnöke, a saját egyházi hatósága alá tartozik, így bármilyen mulasztás esetén – bár jelen esetben ilyenről nem tudunk –, egyházi fegyelmi bíróság illetékes ügyében eljárni. Vö. A SzKREK Poprádon 1925. március 31-én tartott rendes ülésének Jk 91–92. p.

³⁸ „a fölösleges tanítók eltávolítása után minden akadály nélkül lehető lesz a gyermekek oktatásáról gondoskodni és pedig: vagy ugyanabban az iskolában az osztályok egyesítésével, vagy más iskolával (iskolákkal) ugyanabban, vagy közeli szomszéd községben.” A körlevél továbbá kimutatásokban közli a felesleges tanerőket, betöltetlen tanítói helyeket, és azoknak a képesítés nélküli tanítóknak a nevét, akiktől a fizetésekiegészítő államsegélyt meg fogják vonni. Vö. A SzKREK Losoncon, 1925. szeptember 8-án tartott rendkívüli ülésének Jk 78–82. p.

³⁹ Az Egyetemes Konvent válasza az iskolaügyi miniszter levelére. Vö. i. m. 83–88. p.

Mivel az egyház vezetői a fent említett sérelmekre orvoslást többszöri kérelemre sem találtak a csehszlovák kormánynál, az 1925. szeptember 8-ai konventi ülés elhatározza, hogy a sérelmeket összefoglalva egy memorandumba, a Népszövetség és a Hágai Nemzetközi Bíróság elé terjesztik.⁴⁰

Az ezután következő évek tanügyi jelentéseit olvasva sem jobb a helyzet, sőt egyre elszomorítóbb. 1927-ben a Szlovenszkói Tiszánin-neni Egyházkerület 18 szlovák, illetve vegyes ajkú iskola elvesztését jelenti. Gömörben 17 iskolában folyt szlovák nyelven a tanítás, s 18 tanítói állás betöltetlen maradt. A Szlovenszkói Dunánin-neni Egyházkerületből nem jelentenek különösebb sérelmeket. Valószínűleg az összefüggő nyelvhatár miatt volt ez az egyházkerület jobb helyzetben. Ezzel szemben talán a legádázabb helyzet a Kárpátaljai Egyházkerületben uralkodott. A gyülekezetek kb. 63%-a tartott fenn felekezeti iskolát, így csupán a tankötelesek kb. 44%-a jár felekezeti iskolába, a többiek államiba.⁴¹ Ez magával hozta az elnemzetietlenítés következményét is. Ehhez még némely esetben túlbuzgó, bizonyára érdemeket szerezni akaró tanítók is hozzájárulnak. Erről tudósít a Református Egyház és Iskola 1927. december 11-i száma is, ahol Mátyfalva és Técső magyar református gyermekeinek hátrányos helyzetéről olvashatunk. *„Mátyfalván az állami tanító még az udvaron sem engedi magyarul beszélni a magyar református gyermekeket ... Técsőn az államnyelvű polgári iskolában ez idő szerint 16 református vallású, magyar anyanyelvű növendék tanul, s a hitoktatót nem eresztik be az intézetbe tanítani...”*⁴²

Talán némileg reményt keltőbb az 1929/30-as iskolaévről szóló tanügyi jelentés, mely az iskolák szellemi színvonalát 70–80%-ban kitűnőnek minősíti. Hosszú évek után először találkozunk olyan mondattal, hogy *„sérelmek, túlkapások az államhatalom részéről elenyészően csekély számban követtetnek el, sőt mintha elismerni és honorálni akarnák hitfelekezetünknek a népnevelés terén általuk is el-*

⁴⁰ A Gömöri egyházmegye javaslata. Vö. i. m. 20. p.

⁴¹ Patay Károly tanügyi előadó jelentése. Vö. A SzKREK Kassán 1927. november 22-én tartott rendes ülésének Jk 16–19. p.

⁴² REI 1927/VII. évf. 50. sz.

ismert értékes szolgálatait... Tanfelügyelőségek hívják fel, s ajánlják Egyházunknak egy, vagy több iskola megszervezését, készséggel járnak közbe az államsegély folyósításánál, sőt építési engedélyek kieszközölésénél.”⁴³ Bár még ugyanitt olvashatunk arról is, hogy főleg a Szlovenszkói Tiszáninzeni Egyházkerületben egyre több szlovák nyelvű állami iskola nyílt, amelyek elhalászták a magyar református gyermekeket is. Például az Ungi egyházmegyében 1201 református gyerek járt felekezeti, és 1066 állami iskolába, az Abaúji egyházmegyében pedig 918-an jártak felekezeti, és 793-an állami iskolába. Ehhez talán az is hozzájárult, hogy egy magyar községben 8-10 szlovák gyermek kedvéért már egy új, díszes iskolát is építtetett az állam, a gyerekeket pedig könyvekkel és ruhákkal is ellátták.⁴⁴ Ezzel azonban felvetődik az ezekbe járó gyermekek hitoktatásának a kérdése is, mivel az ilyen helyeken nem engedélyezik a magyar nyelven való hitoktatást sem.⁴⁵

Az elkövetkezendő évek egyik nagy problémája a Dérer-féle iskolai törvényjavaslat, melynek lényege, hogy „az egyházak iskolafenntartó joga továbbra is megmarad, azonban megszünteti az eddig élvezett összes iskolai tanítói államsegélyeket. Ahol az egyház magára vállalja az összes iskolai, dologi és személyi kiadások fedezését, ott megtarthatja iskoláit, máskülönben köteles azt az épülettel, vagyonnal és minden tartozékával együtt átadni a politikai községnek.”⁴⁶ Ez a törvényjavaslat is tiltakozásokat váltott ki, az egyház szervei sorban ennek adnak hangot mind egyházközségi, mind egyházmegyei, mind egyházkerületi, majd pedig Egyetemes Konventi szinten is: „Iskoláink autonómiájához való ragaszkodás egy olyan kardinális tétel,

⁴³ Vö. A SzKREK Kassán 1931. március 18-án tartott rendes ülésének Jk 20–21. p.

⁴⁴ Az 1930/31-es év tanügyi jelentéséből. Vö. A SzKREK 1932. március 17-én, Ungvárott tartott rendes gyűlésének Jk 20. p.

⁴⁵ Vö. i. m. 21., 33., 35. p. (pl. 1930. szeptember 1-jén megnyílt nagygyéresi szlovák állami iskolában a lelkész megjelent, hogy az oda beíratkozott 16 magyar református gyermeket hitoktatásban részesítse, de az iskola tanítónője a tudára adta, hogy ott magyarul vallást nem oktathat, s ezzel mintegy kiutasította az iskolából. Sőt, a gyerekek számára azt sem engedélyezte, hogy vallásoktatásra a református iskolába járjanak.)

⁴⁶ CSOMÁR, Zoltán i. m. 132. p.

amelyről egyet. egyházunk semmi körülmények között le nem mondhat! Legyenek bármily nehéz körülmények, kényszerítő akadályok, korlátozások, vagy törvényadta gátlások, az iskoláink felett való rendelkezési jogot gyakorolnunk kell. Nem mondhatunk le arról, hogy a mi iskoláinkban a tanítás szelleme ne legyen egyházas, református és magyar!”⁴⁷

Ennek az országos méretű tiltakozásnak az eredménye az lett, hogy a Dérer-féle iskolai törvényjavaslat, magával az értelmi szerzővel, Dérer miniszter úrral, megbukott.⁴⁸

A tanítók helyzete

A Szlovenszkói és Kárpátaljai Egyetemes Református Egyháznak 1919-ben 276 népiskolája volt, melyekben 347 tanító működött. 1931-ben ezek a számok 272-re, illetve 389-re módosulnak,⁴⁹ az 1937-es kimutatás szerint pedig az iskolák száma 255, s az ezekben tanítóké pedig 403,⁵⁰ ami ezeket a nehéz időket ismerve valóban nem mondható csekélységnek.

Azt a tényt, hogy a református tanítóknak milyen fontos szerepük volt a református egyház életére nézve, különösebben nem szükséges hangsúlyoznunk. A gyülekezetek mindennapi életének irányítása, kálvini lelkületének kialakítása a lelkészek mellett elsősorban az ő feladatuk volt. Az iskolai hivatáson túl egyéb egyházi teendők is rájuk hárultak. Ilyen volt a kántori szolgálat, az énekkarok szervezése és vezetése – melyekkel sokszor valóban kimagasló eredményeket értek el.⁵¹ Lelkészhiány lévén, számos esetben az igehirdetés szolgálata is rájuk hárult. Az 1931-es évben 60 ún. preoransi, előkönyörgői állásról tudunk a Szlovenszkói és Kárpátaljai Egyetemes Református Egyház-

⁴⁷ Idézet Nagy Sándor tanügyi előadónak az 1932/33-as iskolai évről szóló jelentéséből. Vö. A SzKREK Losoncon 1934. június 27-én tartott rendes ülésének Jk 22. p.

⁴⁸ CSOMÁR, Zoltán i. m. 132. p.

⁴⁹ REI 1931/IX. évf. 1. sz. 3. p.

⁵⁰ Vö. TÁRNOK, Gyula i. m. 32. p.

⁵¹ Számos gyülekezetben a mai napig is az akkori gyülekezeti kórus által nyert serlegből, úrvacsorai kehelyből szolgáltatják ki az úri szent vacsora alkalmával a bort.

ban. Az ilyen esetekben szinte teljesen egyedül vezette a gyülekezeti életet és az istentiszteleteket a tanító, mert az anyaegyház lelkésze csak bizonyos alkalmakkor jutott el ezekbe a gyülekezetekbe.⁵²

A tanítónak az egyházban betöltött szerepe folytán érthetőek az állam részéről azok a törekvések, melyek afelé irányultak, hogy megszerezzék őket maguknak. Az igazsághoz hozzátartozik, hogy némelyeket a különböző pártokba való becsalogatásokkal, vagy magasabb bér fejében sikerült is megtántorítaniuk, de a hivatástudatát komolyan gondoló – s hála Istennek, ezekből volt több – tanítók a nehezebb, áldozatokat kívánó körülmények között is hűek maradtak a református iskolákhoz.

Az állampolgárság kérdése

Nagy gondot okozott az állampolgárság hiánya, amely miatt több tanítót bocsátottak el állásából. Erről tanúskodik az a nagyszámú levél, amely a rimaszombati Református Püspöki Hivatalba érkezett be főleg az 1922–23-as években. Ilyen a jolsvai tanfelügyelőségtől érkezett 437/1923. sz. levél is, amely közli, hogy Jakabfy Jenő kisvisnyói, Petyke Pál gömörmihályfalvi, Nagy József alsófalui református tanítók állásukból elbocsáttatnak, mivel nem csehszlovák állampolgárok. Helyüket más tanerőkkel kell betölteni, mivel a levél szerint az iskolalátogatás alkalmával megállapított, hogy a nevezett helyeken „idegenek (külföldiek) tanítanak”.⁵³ Hozzájuk hasonlóan számos tanítót ért még ilyen sérelem, illetve törvénysértésnek minősíthető eljárás. Pedig az 1868. évi XXXVIII. t. c. 138. §-a úgy rendelkezik, hogy a tanítók életfogytiglan választatnak meg, ezt az 1907. évi XXXVIII. t. c. 2. §-a a felekezeti iskolákban oktatókra is kiterjeszti.

Ezzel a kardinális kérdéssel foglalkozik az Egyetemes Konventnek az 1923. április 25–26-án Losoncon megtartott ülése is; ezen elhatározzák, hogy ismét levelet intéznek a teljhatalmú miniszterhez e tárgyban (már ezt egyszer 1922 júniusában megtették, de választ

nem kaptak rá). Ebben figyelmébe ajánlják a már említett ide vonatkozó törvényeket a békeszerződésben foglaltakkal egyetemben, amely kimondja, hogy mindenki annak az államnak a polgára, amelynek területén a békeszerződés ratifikálásakor lakott.⁵⁴

Az állam részéről történő ilyen intézkedések igen nagy elkeseredést váltottak ki a lelkészekből és tanítókból. Megdöbbentő hatású Bodnár Lajos ladmóci lelképásztornak a rimaszombati Református Püspöki Hivatalba címzett levele is: *„Egyházunk 1921 év őszén megválasztotta Donó Árpád tanító urat, ki szlovák területen volt tanító az általános fogadalom idején is, kit azzal tanácsoltak meg a Kassai tanfelügyelőségnél: Nincs semmi értelme hogy le tegye itt a fogadalmat, mivel jelenlegi helyén nem maradhat. Keressen magyar tan-nyelvű iskolát és az illető tanfelügyelőnél jelentkezzen. Végre gyülekezetünkben kívánta célját elérni.*

Tizedik hónapja van az ügy a Bratislavai minisztériumnál, többszöri sürgetésünkre sincs az ügy elintézve. Már nem bánnák akárhogy is csak hoznának valami döntést. Vagy ütnének agyon, vagy hagynának élni, de már tovább ne kinozzanak!!! A tarca vajkoczi csendőrség olyan véleményt küldött be, hogy Donó A. úr a magyar regim alatt hadnagy volt, miért „valószínűleg nem megbízható” Ezért akadt meg az ügy, noha 1921 szeptemberében a legényei tanfelügyelő oda nyilatkozott: „2 hét alatt rendben lesz.”...Hány zsupánt és másokat kellene régi katonáskodása miatt elkergetni, ha ez jogczim???”⁵⁵

Tegyük fel a kérdést: valójában mi is volt ezeknek az embereknek a bűnük, akiket nem akartak szülőföldjükön állampolgárként elismerni? Netalán az, hogy magyarnak születtek? S egy másik nemzet képviselőit ez már feljogosítja arra, hogy megalázzon embereket, sárba tiporja jogait?!

Az 1924. január 8-án Kassán tartott Egyetemes Konvent jegyzőkönyvének 35. pontja már arról tudósít, hogy Szent-Iványi József képviselő közbenjárására az állampolgárság kérdésében válasz érke-

⁵⁴ Vö. SzTiREK Püspöki Hivatal 94/923 sz. levele, SRK-TGY-L PF-2, ill. a SzREEK Losoncon 1923. április 25–26-án tartott ülésének Jk 53–54. p.

⁵⁵ Idézet a Ladmóci Ref. Lelk. Hivatalból 14/1922. sz. alatt a rimaszombati Ref. Püspöki Hivatalnak címzett levele SRK-TGY-L PF-1.

⁵² REI 1931/XI. évf. 1. sz. 4. p.

⁵³ SzTiREK Püspöki Hivatal 222/923 sz. levele, SRK-TGY-L PF-2

zik a Belügyi-, a Nemzet-művelődésügyi Minisztereknek és Szlovenszko Teljhatalmú Miniszterének részéről, mely többek között a következőket tartalmazza: „A szlovenszkói községi- és felekezeti népiskolák tanítói az 1907. XXVII. t.-c. 1.§-a értelmében közhivatalnokok. Ha elvi indokból megkövetelendő az, hogy a közhivatalok az államban csupán állampolgárok és nem külföldiek által töltsenek be, akkor ez hasonlólag áll a nyilvános iskolák tanítóira is,...a Belügyi miniszter a református egyház Konventjének az államfordulat idején Szlovenszkon levő lelkészek és tanítók állampolgárosítása iránt beadott kérésének helyt adni s nekik a csehszlovák állampolgárságot megadni, erre nézve megjegyzendő, hogy ilyen kérvényre a nevezett egyház lelkészeinek és tanítóinak az állampolgárságot megadni nem lehetne, minthogy az állampolgárság csak magának a folyamodónak kérésére adatik meg ... az állampolgárságról szóló 1920. április 9-ki 236. sz. törvény 1.§-a 4. bekezdése csupán állami hivatalnokok és alkalmazottak, valamint állami intézetek és vállalatok alkalmazottainak állampolgárságát rendezi s nincs indok arra, hogy éppen a szlovenszkói ref. egyház lelkészei és tanítói e tekintetben az állami hivatalnokokkal azonos színvonalra helyeztessenek.”⁵⁶

Majd az Iskolai és Nemzet-művelődésügyi Minisztérium Referátusa Szlovenszko valamennyi püspöki hivatalának, 1924. november 14-én keltezett 113. sz. körlevelében különböző törvényekre hivatkozva egyebek mellett ezt írja:

„1. haladéktalanul gátolja meg szolgálat végzésében mindama tanítói erőket, amelyeknek azt itteni hivatal állampolgárság hiánya miatt megtiltotta avagy jövőre meg fogja tiltani.

2. Továbbá 60 nap alatt – választással – a törvényes feltételeknek megfelelő tanítókkal helyettesítse mindama tanítókat, kiknek elbocsátását itteni hivatal fent sorolt okok miatt kérte avagy kéri.”⁵⁷

Erre reagálva Pálóczi Czinke István, a Szlovenszkói Tiszáninneni Egyházkerület püspöke, felhívja az esperesi hivatalok figyelmét a miniszteri körlevélre, s arra, hogy aki még nem adta be az állampolgár-

ságért a kérvényt, az ezt sürgősen tegye meg, s ezzel egyidejűleg kérje tanítói állásában való meghagyását is. Egyúttal a minisztériumhoz is forduljanak, újból ismertette az egyház álláspontját, mely szerint a már említett 1907. évi törvények értelmében a tanítók életfogytiglan választattak meg, s ezért azok elbocsajtása törvénytelen.⁵⁸

Javadalmazás

A következő nagy kérdés, amely a tanítókat is mélyen érintette, a javadalmazás kérdése volt. Az 1913. évi magyar törvények XVI. t. c. 3. és 25. §-ai értelmében a felekezeti iskolák fenntartói (jelen esetünkben a református egyházközségek) kötelesek voltak tanítóiknak lakást vagy lakbért biztosítani.

A gazdasági viszonyok változásával az egyház az állammal, mint iskolafenntartóval, képtelen volt felvenni a versenyt, ezért kellett ál-

⁵⁸ „...Mindezek dacára megkísérelte itteni hivatal a törvényes rendeleteknek, a lehetőség határain belül való teljesítését. Azok a tanítók, akiknek állampolgársága az újabb törvény intézkedése szerint kétségbevonatott, kérték az állampolgárság elismerését s abban a reményben, hogy kérésük kedvező elintéztést nyer, az egyházak által szolgálatukban továbbra is meghagyattak, mert hiszen humánus szempontból sem lehetett évek, sőt olykor évtizedek óta hűségesen munkálkodó, becsületes munkásokat kezükben koldusbottal utnak eresztetni. ... Ha megfelelő tanerők nincsenek, annak nem az egyházközségek, hanem az állam az oka, miután magyar tanítóképző intézet még mai napig sincs... Éppen ezért legyen szabad ismételtlen hangsúlyoznom, hogy egy kis jóakarattal sokkal többet lehet elérni, mint bármilyen esetleges sankciókkal, melyeknek alkalmazása, mint a világpolitikában, ugy a belpolitikában is, mindenkor kétélű fegyver.” – írja Pálóczi Czinke István. Nyolc hónapra rá a válasz is megérkezik: „Fenti átiratra felhívom figyelmét ottani hivatalnak itteni 1924 november 14-iki, 59715 I-A. ai.- 24. (111. sz. körlevél) sz. rendeletre azzal, hogy az eddigi magyar törvények előírásai a tanítóóság állampolgárságát illetően, tekintettel a megváltozott államjogi viszonyokra, az 1918 október 28-iki 11. számú (Törvények és Rendeletek Tára) törvény szerint, a csehszlovák államra is vonatkoznak és itteni fentidézett körlevél az idegen illetőségű tanítók szolgálatban meghagyásának ügyében, akik csehszlovák állampolgárságért folyamodnak, olyan liberális intézkedés, hogy ottani hivatal részéről semmiféle tárgyalagos neheztelésre ok nincsen.” Vö. i. m. 92–95. p.

⁵⁶ A SzKREEK Kassán 1924. január 8-án tartott ülésének Jk 26. p.

⁵⁷ A SzKREK Losoncon 1925. szeptember 8-án tartott rendkívüli ülésének Jk 88–89. p.

lamsegélyekhez folyamodnia. A gyülekezetek ennek ellenére is maguk állták a tanítói javadalom jelentős hányadát.

Az új állam meg akarta nyerni az egyházi iskolák tanítóit a maga számára, ezért már elég korán igyekezett rendezni fizetésüket. A különböző tanítói állások tekintetében, melyek lehettek ideiglenesek, véglegesítettek, különböző fizetési kategóriákat állapítottak meg.

A nem véglegesített tanítók tiszteletdíjat kaptak, amely szolgálati hely szerint évi 10 824 – 11 100 Kč volt. A véglegesített tanítók fizetése háromévenként emelkedhetett. Kezdő fizetés évi 9000 Kč, a 34. évi szolgálat után évi 27 600 Kč lehetett, amelyhez működési helyek szerint évi 2640 – 4800 Kč, úgynevezett működési pótlék volt hozzászámítandó. Ezeken felül az iskolafenntartó köteles volt az iskolaigazgatóknak igazgatói pótdíj címén évi 750 – 1500 Kč-t fizetni. Ha egytanerős volt az iskola, akkor az az egy tanító számított igazgatónak is. A legalacsonyabb nyugdíjat évi 6600 Kč-ban állapította meg, mely a szolgálati évek száma szerint arányosan emelkedett; 35 évi szolgálat teljes nyugdíjra, azaz évi 27 000 Kč-ra jogosított. Egyházi tanítóknál beszámították a helyi javadalmakat is, mégpedig felét tanítóinak, másik felét kántorinak. A helyi javadalomnak a tanítói állás után eső részét egészítette ki az állam a fenti összegekre.⁵⁹

Hivatástudat

A hivatástudattal rendelkező tanítók zömét azonban nem csábította el a pénz, az állami iskoláknál ígért jobb, illetve nagyobb lehetőségek, a karrier. Sőt bárhol kiálltak a református egyház iskoláiért, akár az állami hivataltól érte őket megaláztatás, akár más tanítók rosszmájúságáról volt szó, mert ilyeneknek is részesei voltak. A „Magyar Tanító” c. lapban jelentek meg bántó cikkek, melyekre a református tanítók, becsületükre legyen mondva, méltóan válaszoltak. Ilyen volt az is, melyet a Magyar Tanító 1930. évi 20–21. számában megjelent cikke, Györffy Lajos református tanító valótlan állításaira írt ugyanennek a lapnak, az 1930. évi 24. száma, a „Egy református

⁵⁹ TÁRNOK, Gyula i.m. 42–43. p.

tanító” aláírású cikk írója. Az egyház ellen felhozott vádakra többek között ezt írta: „A református egyház ma is ragaszkodik iskoláihoz és azokért minden áldozatra kész...nem rendelkezik anyagi javakkal, alapítványokkal, vagy latifundiumokkal, hanem kizárólag híveinek áldozatkészségére támaszkodik. ...Az évekig elvont államségélyek helyett a hívek a sajátjukból fedezték a dologi kiadások mellett még az összes személyi kiadásokat is és így sikerült biztosítani az iskolák fennmaradását. ...az elmúlt 10-11 év alatt a leépített iskolák beszámításával, 53 új tanítói állást szervezett, vagyis több mint 15%-kal gyarapította tanítóinak számát. ...hogyan az anyagi megbecsülésre mai napokból illusztris példával szolgáljunk, – itt vannak az igazgatói díjak...Egyedül a református egyház mondta ki, legfelsőbb szerve, az egyetemes konvent által, hogy az igazgatói díj fizetésének kötelezettségét magára nézve elismeri és utasította a gyülekezeteket ezeknek 1926. január 1-től való kifizetésére. Ne mondja tehát senki, hogy a református egyház mostohagyermekként kezeli tanítóit. A református tanítóság akkor teszi magának a legnagyobb szolgálatot, ha egyházához ragaszkodva ugyanazokat az utakat járja, mint példátnyújtó elődjai. De ezzel nagy szolgálatot tesz egyházának, az államnak és az egész emberiségnek is! Mert az a munka, melyet a múltban a református tanítóság végzett, az egyetemes emberiség érdekét szolgálta, ennél külön cél pedig nem lehet feladatunk!”⁶⁰

Tanítóhiány

A tanítók helyzetét elemezve foglalkoznunk kell a tanítóhiány kérdéseivel is, amely nagyon sok problémát okozott a református egyháznak. Ezen a téren az 1. világháborút megelőzően sem volt rózsásnak mondható a helyzet, nemhogy még az elcsatolások után. Ugyanis az új államhatárok meghúzásával az anyaországban maradt tanítóképzők elérhetetlenné váltak, s az itt maradtakban az államhatalom általi leépítések olyan szomorú helyzetet teremtettek, hogy a magyar nemzetiségnek szinte nem volt hol képeztetnie anyanyelven

⁶⁰ REI 1931/XI. évf. 1. sz. 3–5. p.

a tanítóit. Az 1913/14-es tanévben a Felvidéken 19 tanítóképző működött, az 1936/37-es tanévre ez a szám már lecsökken 2-re (+ 1 tagozatra).⁶¹ Az új államkeret első éveiben csupán egy intézetben képeztek magyar tanítónőket, ez pedig az Orsolyák rendje által, Pozsonyban fenntartott tanítóképző (ahol számos református tanítónő is tanult). Majd 1924-ben indított az állam a pozsonyi szlovák tanítóképző intézet mellett egy kétéves tanfolyamot.⁶² Addig is bevezették az ún. externista vizsgákat, így a középiskolát végzettek magánúton felkészülhettek a tanítói képesítővizsgára, s majd húszhavi, valamely iskolában eltöltött gyakorlat után tanítói oklevelet kaphattak. Más módon is próbálták pótolni a tanítóhiányt. Ilyen volt az a megoldás, hogy a gimnáziumi érettségi vizsga után a jelentkezők tanítói különbözeti érettségi vizsgát tehettek, vagy az ún. abituriensturkusz, mely egyéves volt, s pótolta az iskolában való tanítási gyakorlatokat.⁶³ Ezek közül egyik megoldás sem volt olyan, amellyel az egyházi iskolák részére megfelelő tanítókat képezhettek volna.⁶⁴

A református egyház, amint már láthattuk is, soha nem volt közböcs ez ügyben, hisz a már többször említett 1920. szeptember 8-án megfogalmazott memorandumban is kifejezte, hogy az egyháznak létszüksége egy önálló tanítóképzőnek a felállítása. Bizonyítja ezt az a tény is, hogy a református egyházban 1918. november 1-jén 359 tanítói állásban 355 református és 5 más vallású tanító oktatott, 1 állás pedig betöltetlen volt, 1930. november 1-jén viszont 386 tanítói állásban 338 református, 37 más vallású személy oktatott, s már 11

⁶¹ A felvidéki magyarság húsz éve 1918–1938 54. p.

⁶² I. m. 57. p.

⁶³ Vö. TÁRNOK, Gyula i. m. 40–41. p., ill. Csomár Z. i. m. 151. p.

⁶⁴ Erről a problémáról ír a Református Egyház és Iskola 1921. április 10-én megjelent számának vezércikke is: „okleveles magyar református tanítóknál „szükölködiünk nagy mértékben”...Nem okleveles tanítókról gondoskodhattak s gondoskodtak is állandóan az iskolafentartó egyházak. Hol képezített óvónőket, hol különböző foku képzettségű férfiakat és nőket (helyesebben ifjakat) alkalmaztak, csak hogy az iskolák üresen s a gyermekesereg felügyelet nélkül ne maradjanak. Hogy aztán van-e csak sejtelmük is e mondván csinált oktatónak a nevelés-oktatás művészetéről: azzal nem igen törődött senki” REI 1921/I. évf. 15. sz.

állás volt üres.⁶⁵ Valóban elengedhetetlennek volt tekinthető a saját tanítóképző felállítása.

Ezek után öröndetes tény, hogy bár hosszú idő és sok vajúdas után, de az egyháznak sikerült megnyitnia saját tanítóképző intézetét Komáromban. Ez 1935. szeptember 1-jén indította első évfolyamát, s így megoldódni látszott a tanítóhiány több évtizedes problémája.

Befejezés

„...a csehszlovák állam tanügyi politikája minden lehető alkalmat megragadott, hogy halálos csapást mérjen a felekezeti, különösen pedig a magyar tanítási nyelvű felekezeti iskolákra. Iskoláinkhoz ragaszkodó gyülekezeteink általában hőiesen állták a rohamot, sok helyt igazán megható volt népiünknek az egyházi iskolákhoz való ragaszkodása s a megtartásuk érdekében való, végsőkéig menő áldozatkészsége.” – vallja dr. Magda Sándor püspök, a református egyház első húsz esztendejére visszatekintve.⁶⁶

E tanulmányt készítve s ezt a kort bizonyos mértékben megismerve, vallom vele együtt én is ugyanezt, talán annnyival kiegészítve, hogy érvényes volt ez nemcsak az 1918–1938 közötti időszakra, hanem az utána következőre is. Hisz a református egyház és a benne élő magyar nép mindvégig kitartott iskolái mellett, míg végül is erőszakkal, államosítással sikerült az államnak elvennie őket.

A 2. világháború után a Felvidéket ismét Csehszlovákiához csatolták, azonban 1945-ben már a református egyház iskolái nem nyíltak meg.⁶⁷ Azokat az 1948-as törvények értelmében elvették az egyháztól.

Az egyházi iskolarendszer csak az 1989-es változások után indult újra. Első egyházi iskolánk 1992. szeptember 1-én, Alistálon nyílt meg.

⁶⁵ Vö. SzKREK Kassán 1931. március 18-án tartott rendes ülésének Jk 28. p.

⁶⁶ Idézet dr. Magda Sándor püspök 1938. évi jelentéséből. Vö. a felvidéki TIREK i. m. 22. p.

⁶⁷ Vö. SZABÓ, Antal: A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház története – I. rész 154. p.

IRODALOMJEGYZÉK

1. MONOGRÁFIÁK, TANULMÁNYOK

1. A csehszlovákiai magyar ref. egyház ismertetése. In: Református Világ szemle, I. évf. 1931. november, 1. sz. (3–15. p.)
2. A felvidéki magyarság húsz éve 1918–1938. Budapest: Szerkesztette a Magyar Statisztikai Társaság Államtudományi Intézete, 1938
3. A Szlovenszkói és Kárpátaljai Egyetemes Református Egyház Névtára. Szepsi: Kiadja az Egyetemes Konvent, 1937.
4. CSÉMY, Lajos: Tájékoztató. In: KÜR, Géza: A Komáromi Református Egyházmegye. Pozsony: Kalligram Könyvkiadó, 1993 (7–29. p.) ISBN 80-7149-052-0
5. CSOMÁR, Zoltán: A csehszlovák államkeretbe kényszerített magyar református keresztyén egyház húszéves története (1918–1938.) Ungvár: 1940.
6. MIKÓ, Jenő: A Szlovákiai Református Egyház. In: „Tebenned bízunk eleitől fogva...”: A magyar reformátusság körképe. Debrecen: Magyar Református Világtalálkozó Alapítvány, 1991.
7. PEYER-MÜLLER, Fritz: A Kárpátaljai Református Egyház története a két világháború között – kitekintéssel a jelenre. Budapest: Református Zsinati Iroda Tanulmányi Osztálya, 1994. 467 p. ISBN 9638360097
8. POPÉLY, Gyula: A magyar iskolaügy kálváriája (Cseh) Szlovákiában 1918–1945 In.: A (Cseh)Szlovákiai magyar művelődés története 1918–1998, II. kötet. Budapest: Ister Kiadó, 1998
9. POPÉLY, Gyula: Népfogyatkozás (A csehszlovákiai magyarság a népszámlálások tükrében 1918–1945). Budapest: Regio, 1991. 198 p. ISBN 963 04 0950 X
10. POPÉLY, Gyula: Ellenzélben, A felvidéki magyar kisebbség első évei a Csehszlovák Köztársaságban (1918–1925). Pozsony, Kalligram Könyvkiadó, 1995.
11. SOMOGYI, Alfréd: A memorandumok évek. Az 1920–21. év eseményei a helyettes püspöki hivatal (Nt. Patay Károly, alsószecei esperes-lelkész, helyettes püspök) levelezése alapján. In: Egyház és történelem. Tanulmányok az egyház életéről és történelméről. Tillinger Péter Műhelye. Szentendre, 2013.
12. LÉVAI, Attila – SOMOGYI, Alfréd: A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház története 1918–1938. I. Selye János Egyetem Református Teológiai Kara, Komárom, 2015.
13. SZABÓ, Antal: A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház története – I. rész. In: Regio, 1990. 3. sz. (133–162. p.)
14. SZABÓ, Antal: A Szlovákiai Református Keresztyén Egyház története – II. rész. In: Regio, 1990. 4. sz. (204–221. p.)
15. TÁRNOK, Gyula: Magyar reformátusok a csehszlovákiai kisebbségi sorsban. Pápa: Főiskolai Könyvnyomda, 1939. 91 p.
16. VIGH, Károly: A szlovákiai magyarság sorsa. Budapest: Bereményi Könyvkiadó, (É. n.). 181 p.

2. JEGYZŐKÖNYVEK

1. PÉTER, Mihály (szerk.): A SzREEK Pozsonyban 1922. május 17–18-án tartott ülésének Jk, (Belefoglalva a Rimaszombatban 1921. július 3-án tartott ülés jegyzőkönyve)
2. PÉTER, Mihály (szerk.): A SzREEK Losoncon 1923. április 25–26-án tartott ülésének Jk Rimavská Sobota 1923
3. PÉTER, Mihály (szerk.): A SzKREEK Kassán 1924. január 8-án tartott ülésének Jk Rimavská Sobota – Dobsina 1924
4. PÉTER, Mihály (szerk.): A SzKREK Kassán 1924. augusztus 26-án tartott rendkívüli ülésének és Poprádon 1925. március 31-én tartott rendes ülésének Jk Rimaszombat, 1925
5. PÉTER, Mihály (szerk.): A SzKREK Losoncon 1925. szeptember 8-án tartott rendkívüli ülésének és Kassán 1926. május 25-én tartott rendkívüli ülésének Jk Rimaszombat 1927
6. PÉTER, Mihály (szerk.): A SzKREK Kassán 1927. november 22-én tartott rendes ülésének Jk Rimaszombat 1928
7. PATAY, Károly (szerk.): A SzKEREK Rozsnyón 1928. május 31-én tartott rendkívüli ülésének Jk Beregszász 1929
8. DUSZA, János (szerk.): A SzKREK Kassán, 1931. március 18-án tartott rendes ülésének Jk Beregszász 1932
9. PÉTER, Mihály (szerk.): A SzKERE Léván 1923. június 17-én napján megnyílt Törvényhozó Zsinatának Jk Rimavská Sobota 1923
10. PÉTER, Mihály (szerk.): A SzKERE Pozsonyban 1928. január 24–26-án tartott Törvényhozó Zsinatának Jk Rimaszombat 1928
11. RÉZ, László (szerk.): A SzTiREk 1920. december 21-én, Kassán tartott közgyűlésének Jk Nagykapos
12. RÉZ, László (szerk.): A SzTiREk 1921. június 14-én Ótátrafüreden és 1921. október 30–31-én Rimaszombatban tartott rendes közgyűléseinek Jk Nagykapos
13. RÉZ, László (szerk.): A SzTiREk Vajánban, 1922. szeptember 10–11-én tartott – lelkészszenteléssel egybekötött – közgyűlésének Jk Rozsnyó
14. RÉZ, László (szerk.): A SzTiREk 1923. október 16–17-én Kassán tartott rendes közgyűlésének Jk Rimavská Sobota–Dobsina 1924
15. Dr. MAGDA, Sándor (szerk.): A SzTiREk Kassán 1929. július 23-án tartott rendkívüli és Rimaszombatban 1929. november 10–11-én püspök- és főgondnokbeiktatással egybekötött rendes közgyűlésének Jk Beregszász 1930
16. SZŐKE, István (szerk.): A SzTiREK Kassán 1931. október 14-én tartott rendes közgyűlésének Jk Rimaszombat 1931
17. SZŐKE, István (szerk.): A SzTiREK Kassán 1932. március 3-án tartott rendkívüli közgyűlésének Jk Rimaszombat 1932

3. CIKKEK

1. Alfa.: A tanítóság helyzete. In.: REI 1923/III. évf. 41. sz. (1–2. p.)
2. „A református tanítóság helyzete”. In.: REI 1931/XI. évf. 1. sz. (3–5. p.)
3. (Bm.): „Ahol iskolánk nincs, ott nincs jövőnk!” I. (II.). In.: REI 1932/XII. évf. 46. sz. (3–6. p.)
4. (Bm.): „Ahol iskolánk nincs, ott nincs jövőnk!” III. In.: REI 1932/XII. évf. 47. sz. (3–5. p.)
5. Boross Kálmán: Az egyház és iskola. In.: REI 1926/VI. évf. 26. sz. (2–4. p.)
6. Boross Kálmán: Az egyház és iskola. In.: REI 1926/VI. évf. 27. sz. (5–7. p.)
7. Csabay Pál: Iskolakormányzat. In.: REI 1929/IX. évf. 42. sz. (1–2. p.)
8. Cs. B.: Reformátusok Szlovákiában. In.: RVsz XI. év. 1942. április, 2. sz. (86–87. p.)
9. Egy kevés iskola-ügyi statisztika. In.: REI 1923/III. évf. 10. sz. (38–39. p.)
10. (Is.): Iskolai sérelmek. In.: REI 1927/VII. évf. 50. sz. (1–2. p.)
11. (Is.): Református tanítóegylet. In.: REI 1925/V. évf. 22. sz. (3–4. p.)
12. Iskolaügyi sérelmek. In.: REI 1923/III. évf. 22. sz. (1. p.)
13. Makkai Sándor: A magyar reformátusság egyházi élete a volt Cseh-Szlovákiában. In.: IÉÉ 1940. VI. évf. 3. sz. (67–68. p.)
14. (R. L.): Az állampolgárság kérdése Egyházunk szempontjából. In.: REI 1922/II. évf. 31. sz. (1–2. p.)
15. (R. L.): Az egyházkerületek szervezkedése. In.: REI 1921/I. évf. 2. sz. (1–2. p.)
16. (R. L.): Tanítóhiányunk. In.: REI 1921/I. évf. 15. sz. (1. p.)
17. Dr. Souček B. I.: A csehszlovákiai vallásfelekezetek a hivatalos népszámlálás megvilágításában (1910, 1921, 1930). In.: RVsz I. év. 1932. február, 2. sz.
18. Tunyogi Cs. András: A csehszlovákiai református egyház élete. In.: RSZ 1937. XXX. évf. 26. sz. (417–419. p.)
19. -vess-: Iskolaügy. REI 1931/XI. évf. 22. sz. (3–4. p.)
20. Veszedelem iskoláink felett. REI 1933/XIII. évf. 13. sz. (1–3. p.)

4. LEVÉLTÁRI ANYAG

1. „A szlovenszkói tiszáninneri és dunáninneri egyházkerületek közös memorandum a Csehszlovák Köztársaság Elnökéhez” SRK-TGY-L PF 50/I
2. „A szlovenszkói református egyetemes egyház konventjétől a csehszlovák köztársaság népművelődési és vallásügyi miniszterének” SRK-TGY-L PF 50/I
3. Ján Šimkovič, kormánytanácsos: „Válasz a slovenskói ref. egyház emlékiratára”, (1921. március 31.) SRK-TGY-L PF 50/I
4. „Slovenskó területén levő reformátusok memorandum a Slovenskó tejhatalmu Miniszteréhez” SRK-TGY-L PF 50/I
5. SzTiREk Püspöki Hivatal 14/1922, SRK-TGY-L PF-1
6. SzTiREk Püspöki Hivatal 505/922. V/15., SRK-TGY-L PF-1
7. SzTiREk Püspöki Hivatal 735/922. IX., SRK-TGY-L PF-1
8. SzTiREk Püspöki Hivatal 832/922. XI. II., SRK-TGY-L PF-1
9. SzTiREk Püspöki Hivatal 178/923, SRK-TGY-L PF-2

10. SzTiREk Püspöki Hivatal 178/923 (Fordítás), SRK-TGY-L PF-2
11. SzTiREk Püspöki Hivatal 407/923, SRK-TGY-L PF-2
12. SzTiREk Püspöki Hivatal 15/1927, SRK-TGY-L PF-6
13. SzTiREk Püspöki Hivatal 414/1929, SRK-TGY-L PF-8
14. SzTiREk Püspöki Hivatal 105/929, SRK-TGY-L PF-8
15. SzTiREk Püspöki Hivatal 651/930, SRK-TGY-L PF-10

RÖVIDÍTÉSEK

IÉÉ – Igazság és Élet

Jk – Jegyzőkönyve, ill. jegyzőkönyvei

MoRE – A Magyarországi Református Egyház

MoREEK – A Magyarországi Református Egyház Egyetemes Konventje

TiREk – A Tiszáninneri Református Egyházkerület

REI – Református Egyház és Iskola

RSZ – Református Szemle

RVsz – Református Világszemle

SRK-TGY-L – Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményei, Levéltár

SzKERE – A Szlovenszkói és Kárpátaljai Egyetemes Református Egyház

SzKEREK – A Szlovenszkói és Kárpátaljai Egyetemes Református Egyház Konventje

SzKREEK – A Szlovenszkói és Kárpátaljai Református Egyház Egyetemes Konventje

SzKREK – A Szlovenszkói és Kárpátaljai Református Egyetemes Konvent

SzREEK – A Szlovenszkói Református Egyház Egyetemes Konventje

SzTiREk – A Szlovenszkói Tiszáninneri Református Egyházkerület